

«Ermeni gyzy» we başgalar

Category: Edebiýaty öwreniş, Goşgular, Kitapcy, Poemalar, Romanlar
написано kitapcy | 22 январа, 2025

"Ermeni gyzy" we başgalar «ERMENI GYZY» WE BAŞGALAR

Döredijiliginiň gülleýän wagty ýetmiş bäş ýaşynyň toýuny toýlaýan dury zehinli, juda wäşi hem kiçi göwünli halypa şahyrymyz Çary Aşyrow hakda söz açylanda, ilki bilen onuň türkmen edebiýatynda liro-epiki poeziýanyň özboluşly ussadydygy ýadyňa düşýär. Bu aýratynlyk onuň kiçi göwrümlü goşgularyndan başlap, uly göwrümlü, giň planly trilogiýa-romanyna çenli hemmä mälimdir.

Işeňňir şahyr Ç.Aşyr türkmen sowet edebiýatynyň ilkinji kerpijini goýanlar bilen bile egin-egne berip işläp, şu edebiýatyň uly taryhyny döretmäge gatnaşdy. Döredijiliginiň ilkinji ýyllaryndaky çagalar üçin ýazan öwüt-ündew sygyrlarynda-da, gyzgalaňly durmuşyň gündelik meselelerine bagyşlanan syýasy-publisistik mazmunly goşgularynda-da onuň öz ýüzüni görmek bolýar.

Çary Aşyryň döredijiliginde aýal-gyzlar temasy aýratyn orun eýeleýär. Aýal-gyzlaryň azat-erkin durmuşy, olaryň jemgyýetçilik durmuşyna gatnaşmagy hemişe şahyryň üns merkezinde durýar. Döredijiliginiň irki ýyllarynda ýazan «Intelligent», «Azanlar», «Aýralyk» atly irili-ownukly şahyrana eserleri şahyryň bu tema bolan garaýşyndan habar berýär. Başky iki eserde şahyr aýal-gyzlaryň durmuşyna kemsidijilikli, yzagalaklyk bilen seredýän erkek adamlaryň oý-pikirlerini paş etse, «Aýralyk» poemasynda geçmişde din-şerigatyň kanunlary bilen hemme taraplaýyn hukukdan kesilen türkmen aýalynyň ykbalyny yzarlaýar.

Poemada adamsy aradan çykyp, üç çagasy bilen agyr durmuşda galan Nabady erkek dogany Garlynyň (ony çagalaryndan aýryp) zorluk bilen bir barly adama satyp goýbermegi ýaly ýürek gyýyjy waka teswir edilýär. Diňe şerigatyň rugsat bermegine daýanyp edilýän şeýle wagşyçylygy şahyr ýiti paş edijilik, gelin gyzlaryň gözgyny ykbalyny iňňän nebsagyrjylyk bilen beýan edýär. Öz wagtynda okyjylarynyň uly söýgüsini gazanan bu poema şu temada ýazylan eserleriň iň gowularynyň biri hökmünde edebiýatymyzyň taryhyna ymykly girdi.

Her bir belmu, ussat ýazyjy-şahyryň döredijiligine aýry-aýry eserleriň, döredijilik pursatlarynyň saýlanmak häsiýeti bar. Bu döredijilik ykbaly Çary Aşyra-da miýesser boldy. Onuň liriki poeziýasynda saýlanyp duran «Ermeni gyzy» goşgusy, tutuş türkmen poema žanrynda düýpli orun eýelän «Ganly saka» poemasy şahyra hemişelik şöhrat getirdi.

Çary Aşyr döredijiliginiň kämil çagynda, eli atgyr ýaragly, ötgür galamly, Beýik Watançylyk urşunyň frontlarynda ganyman duşman bilen gaýduwsyz göreşlere girip, öz «söweş jeňnamalary» bilen şol döwür edebiýatymyzyň hem gyzykly sahypalaryny ýazypdy.

Onuň bu döwürde döreden her taraplaýyn biri-biriniň üstüni ýetirýän goşgular toplумы söweş meýdanyny ädimme-ädim geçip, gazanylan Beýik Ýeňşe uly goşant goşan edermen hem buýsançly esgeriň, sowet şahyrynyň gahrymançylykly söweş biografiýasydyr. Şahyryň bu goşgulary «En şäherinde», «Baýly» poemalary bilen birlikde diňe bir öz döredijiliginde däl, tutuş türkmen poeziýasynyň şol ýyllardaky gymmatly, realistik önümidir. Şonuň üçin-de bu eserler hemişe özleri dogrusynda gürrüň edilmegine degişli bolup durýar.

Şahyryň «Görülmedik jeň» şygrynda

Dünýäde bolmadyk bu göreş, bu jeň,
Rus, türkmen, özbek... barysy-da deň,
Bir adam dek bolup SSSR halky,
Goraýas bagtymyzy, namysy, mülki –

diýip ýazyşy ýaly, taryhda deňi bolmadyk bu uruşda sowet halkynyň alyp baran gahrymançylykly göreşleriniň şaýady bolup, bu işde aýratyn bir güýjüň – sowet halklarynyň mizemez doganlyk-dostlugynyň hyzmatyna ýürekden sarpa goýýar.

Şu jähtden seredeniňde onuň «Ermeni gyzy» goşgusynyň ähmiýeti juda uludyr. Ýatlaýşymyz ýaly, bu goşgy awtora-da, türkmen edebiýatyna-da uly abraý getirdi. Şol sebäpli-de uruş ýylynyň edebiýaty agzalsa, «Ermeni gyzyny» ýatlamaýanam, onuň setirlerini ýatdan bilmeýänem ýok diýerlikdir. Çünki bu eserde SSSR halklarynyň päkize moral keşbi, gaýlarda dörän doganlygy, galyberse-de, uruş meýdanynyň özboluşly häsiýeti dogry we täsirli görkezilýär. Söweşjeň şahyryň süňňünden syzdyran minnetdarlygy eşidilýär:

«Adym Nina» diýdi. «Özüm ermeni»,
Şol gyz halas etdi ölümden meni,
Nirds sen, eý Nina, ermeni gyzy,
Gezsem taparmykam bütün Soýuzy».

Bu goşgynyň döremegine sebäp bolan söweş hakykaty barada öň hem az aýdylmady. Biz hem şu ýerde halypa şahyryň özümize beren gürrüňini ýatladasymyz gelýär.

«Biz faşistleriň berkitmelerini eýeläpdik. Söweşiň nähili gutaranyny hem bilemok. Sebäbi gözüňi gamaşdyryjy otly ýalyn ýüzüme urupdy. Özüme gelemde, kimdir biriniň mähirli, ýylyja elini syzdym. Ol sanitarkady. Meni söweş meýdanýndan çykaryp, ýaramy daňdy. Men onuň adyny we ermeni gyzydygyny bilip galdym. Şondan 15 ýyl geçensoň – 1959-njy ýylda men Ýerewanda boldum. Dostluk agşamynda meni ölümden gutaran şol ermeni gyzyna bagyşlap ýazan goşgymy okadym. Goşgy örän gowy garşylandy. Zalda uly gowur döredi. Şol pursatdan başlap, sorag-ideg başlandy. Gazetçiler munuň bilen içgin

gyzyklandylar. Ertesi men myhmanhanada otyrkam birnäçe gazetçi şol gyzy hem alyp meniň ýanyma geldiler. Olar koridordan gürleşip gelýärkäler, şolaryň arasyndan men şol ýakymly sesi – Ninanyň sesini tanadym. Geçen söweş ýollarymyz derňelen mahaly hemme zat dogry boldy. Şeýdip men Nina Artýomowna Sagumýan bilen ýene duşuşdym. Ol şol wagt Ermenistanyň Saglygy saklaýyş ministrliginde işleýän eken. Bu mähirli duşuşyk hem doganlyk hakda Ermenistanyň gazetlerem, biziňkiler hem köp ýazdylar».

Frontçy şahyryň şol ýyllarda döreden «Gyzyl esgeriň enesi», «Ejegyz», «Gylyç al ele», «Penam jan saňa», «Suraty bile», «Gaýdyşyn», «Watan», «Dalbaryň astynda», «Dostlarym» ýaly uly hyjuw bilen ýazylan goşgulary-da «Ermeni gyzyny» çar tarapdan gurşap, şahyryn geçen söweş we döredijilik ýoluna şaýatlyk edip, häzir hem özleriniň watançylyk hyzmatlaryny işeňňirlik bilen dowam etdirýärler.

Türkmen edebiýatynyn epiki poema žanryny ösdürmekde Çary Aşyra aýratyn hyzmat degişlidir. Onun irki döredijiligindäki «Aýrallyk», «Serhetde» poemalary bilen birlije uruş hem uruşdan soňky döwürlerde döreden «En şäherinde», «Baýly», «Ganly saka», «Lalyň ogly», «Gökýaýlanyň ýigitleri», «Ýaş kilwanyň ýalňyşy», «Kadyr» poemalary şahyry epiki poemanyň ussady hökmünde ykrar etdi.

Türkmen halkynyň geçmiş durmuşynyň ýowuz sahypalaryndan gürrüň berýän «Ganly saka» poemasy özüniň soňky dowamlary bolan «Lalyň ogly», «Gökýaýlanyň ýigitleri» bilen birlikde türkmen edebiýatynda giň planly şahyrana romany emele getirdi diýsek dogry bolar. Eseriň ilkinji edermen gahrymanlary geçmişdäki suw üstünde bolan ganly çaknyşykly wakalaryň içinde taplanyp, agyr horluklary başdan geçirýärler. Özleriniw doganlyk goluny uzadan rus rewolýusionerleri bilen egin-egne berip, bagtly durmuş ugrundaky göreşlere gatnaşýarlar hem ony berkarar edýärler. Eserde boýdan-başa hereket edýän esasy položitel gahrymanlar Çaryýaryň, Ýalkabyň, Lalyň (Ejegyzyň), Zubowyň hyzmatlaryny şeýle bellemek bolýar.

Soňra «Lalyň oglundaky» şu gahrymanlar we olaryň nesli özlerine berlen erk-ygtyýarlyklara eýelik edip, täze durmuşyň

guramaçylary boldular. Ýeri gelende «Gökýaýlanyň ýigitleri» Watanymyzy, öz elleri bilen guran täze durmuşlaryny gitlerçi faşizmden gahrymanlarça goramaga gatnaşdylar. Trilogiýanyň esasynda goýlan şu hakykatyň çeper beýany hem ony roman derejesine ýetirdi.

Türkmenistanyň halk ýazyjysy Çary Aşyr öz manyly döredijiligini proza žanrynda hem üstünlikli dowam etdirýär. Onuň serhetçileriniň durmuşyndan ýazan «Yzçy», kolhoz gurluşygy ýyllarynyň çylşyrymly meselelerine bagyşlanan «Ekizler», türkmeniň pajygaly geçmiş taryhyndan söz açýan «Garry serdar» romanlary ony ukyply prozaçy hökmünde tanatdy. Ýazyjynyň «Garryçyrlalylar» romany-da ol eserleriň üstüni ýetirdi. Bu eserler rus dilinde neşir edilip, ýazyjyny bütinsoýuz okyjysyna giňden äşgär etdi.

Çary Aşyr terjime sungatyna hem uly goşant goşan şahyrdyr. Onun beýik rus şahyry N.Nekrasowdan, ukrain şahyry T.Şewçenkodan terjime eden ýüzlerçe goşgy setirleri, rus ýazyjylary L.Tolstoýdan, A.Çehowdan, N.Gogoldan terjime eden proza eserleri türkmen medeniýetiniň altyn hazynasyna girdi. Işenňir halypa şahyryň, ukyply prozaçynyň, zehinli terjimeçiniň ýiti galamy häzirem dyngysyz hereketde.

1985 ý.

Begmyrat USSAÝEW.

#edebidurmusymyz Edebiýaty öwreniş